

Novi pogledi na Adama Bohoriča. Ur. Marko Jesenšek.
Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2022.
481 str.

Znanstvena monografija *Novi pogledi na Adama Bohoriča*, ki jo je leta 2022 izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti v sodelovanju z Ustanovo dr. Šiftarjeva fundacija, je nastala v okviru simpozija ob domnevni petstoletnici rojstva Adama Bohoriča, zaslužnega slovenskega protestantskega kulturnega delavca in t. i. očeta slovenskih slovničarjev. Dvodnevni simpozij je potekal 27. oktobra 2021 v Ljubljani na SAZU in 28. oktobra 2021 v Evangeličanskem centru v Murski Soboti. Monografija, ki je izšla pod uredništvom dr. Marka Jesenška v zbirki Razprave, zajema triindvajset jezikoslovnih in kulturnozgodovinskih prispevkov, ki jih odpirata pozdravna nagovora akademika prof. dr. Milčka Komelja in dr. Klaudije Sedar.

MARKO SNOJ v prvem jezikoslovnem prispevku razlaga etimologijo priimka *Bohorič*. Avtor trdi, da se mu verjetnejše od domneve, da je priimek tvorjen iz imena gore *Bohor*, zdi sklepanje, da gre za patronimik iz osebnega imena *Bohor*, tvorjenega iz ljubkovalnega imena *Boh*. Pripona *-or* je mdr. sestavina priimkov *Mihor* in *Pahor* ter krajevnih imen *Jugorje* in *Suhor*.

BORIS GOLEC v prispevku *Manj osvetljene plati življenja Adama Bohoriča (ok. 1524–1601/2)* postreže z zanimivo ugotovitvijo, da smo Bohoričevo petstoletnico rojstva praznovali prezgodaj, saj se je slovničar rodil šele

okoli leta 1524. Razrešuje tudi zagonetke glede njegovega identificiranja s štajersko deželo in Krškim. Podaja nove ugotovitve o Bohoričevi družini (v zakonu s precej mlajšo Dorotejo Muhič naj bi Bohorič imel osem otrok), njegovo smrt pa postavlja v Ljubljano leta 1601 ali 1602. To je prav tako nova biografska ugotovitev, saj je do nedavnega veljalo, da je umrl leta 1598 v izgnanstvu na Nemškem.

JANKO KOS razpravlja o Bohoričevem razmerju do nemškega protestantizma, pri čemer izhaja iz njegovega latinskega predgovora k slovnici *Arcticae horulae*. Razlaga, da je na Bohoričev humanizem vplival Melanchton, na humanizem mladega Trubarja pa škof Peter Bonomo. V drugem delu predgovora se odstira Bohoričeva nedognana ideja »protoslovanstva«, ki se odraža v nedosledni rabi izrazov *Slavi*, *slavicus*, *slavonicus*. Kos jo razume kot »prvotno stopnjo slovenske nacionalne zavesti, primerne položaju ljudstva, ki je bilo šele na začetku procesa«.

KAJETAN GANTAR predstavlja Bohoriča kot prvega slovenskega prevajalca latinskih heksametrov v slovenščino. V slovnico *Arcticae horulae*, v poglavje o skladnji je namreč slovničar vključil 81 prevedenih Vergilovih, Ovidijevih, Terencijevih, Horacijevih, Juvenalovih in Plavtovih citatov, s katerimi je ponazarjal skladenjske značilnosti slovenščine. Avtor ugotavlja, da je četrtnina ponazarjalnih zgledov vzeta iz Vergila, v metričnem pogledu pa prevladujejo heksametri.

KOZMA AHAČIČ podaja nove zaključke o poteku oblikovanja bohoričice. Ugotavlja, da pisava v Bohoričevi slovnici temelji na pridobivanju

izkušenj ob pregledovanju Dalmatinovih del vključno in na spodbudi o vzpostavitvi doslednega in praktično izvedljivega črkopisa, ki bi ga lahko uporabljalo čim več Slovanov. Na podlagi postavljanja posameznih dejstev v širši kontekst Ahačič sklepa, da je bil Kreljev vpliv na Bohoričevo in Dalmatinovo bohoričico neznamen. Razlikovanje med *i* in *j* je Bohoričeva izvorna ideja, rešitve glede zapisa *s*, *z*, *š*, *ž*, *u* in *v*, ki so vzporedne s Kreljevimi, pa izhajajo iz drugih slovanskih pisav.

MAJDA MERŠE v prispevku *Raba glagolov v Dalmatinovi Bibliji in prikaz glagola z oblikami v Bohoričevi slovnici* preverja prekrivnost slovnične teorije o glagolih v *Arcticae horulae* s stanjem v sočasnem knjižnem jeziku, ki ga izkazuje Dalmatinov prevod *Biblije*. Ugotavlja pogosto ujemanje predstavitve glagolskih kategorij v slovnici s knjižno rabo, kar utemeljuje z Bohoričevim dobrim poznavanjem Dalmatinove *Biblije*. Tu in tam, kakor sklepa, se kaže vpliv tujejezičnih, zlasti nemških predlog (npr. *jeft bi hotil rad vejčiti : ich wolt gerne wissen; bodo zhes tebe toshili : vber dich klagen werden*).

Prispevek ANDREJE LEGAN RAVNIKAR temelji na primerjavi besedotvornih prvin v Bohoričevi slovnici z besedotvorjem v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Avtorica mdr. ugotavlja, da je Bohorič z zgledi ponazoril najproduktivnejša pripionska obrazila za tvorbo manjšalnic (*-ič*, *-ičik*, *-ic*, *-ik*; *-ič*, *ica*, *-ka*; *-ce*) in da sta za slovensko zgodovinsko besedotvorje značilni večpomenskost (npr. *-ski* in *-ev* oz. *-ov* v *angelov*, *angelski*) ter sopomenskost obrazilnih morfemov (npr. *čist-oča*, *čist-ost*, *čist-ota*).

METOD ČEPAR obravnava Bohoričeve sklanjatvene paradigme samostalnikov in jih primerja s stanjem v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Meni, da so samostalniške sklanjatve v Bohoričevi slovnici »malce na silo stlačene v latinske sklone«. Žensko- in srednjepolske samostalniške sklanjatve so, razen redkih izjem, korektne in zanesljive, medtem ko je v moškem spolu ugotovljenih nekaj odstopanj glede na dejansko rabo v takratnem knjižnem jeziku (npr. pri samostalnikih *otrok*, *rog*, *sin*).

ALENKA JELOVŠEK preverja ujemanje osebnih zaimkov v Bohoričevi slovnici z osebnimi zaimki pri drugih slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja, razpravlja pa tudi o vplivu Bohoričeve ponazoritve zaimkov na predstavitve v slovnica, izhajajočih do začetka 19. stoletja. Njena analiza je pokazala, da se je Bohorič pri navajanju zaimkov precej omejil na rabo v Dalmatinovi *Bibliji*, v slovnici pa so tudi oblike, ki v sočasnem knjižnem jeziku niso evidentirane, vendar so se pojavile tudi v Hipolitovi (1715) ter celovski izdaji slovnice (1758).

Prispevek IRENE OREL utemeljuje didaktične vidike Bohoričeve slovnice. Kljub pravopisno-normativni zasnovi je namreč njegova slovnica opredeljena kot didaktična, saj vsebuje metajezikovne didaktične napotke (npr. *Notatio*, *Obferva*, *Annotatio*), sprotne komentarje, nagovore naslovnikov (*Vel fi mavis* 'Ali če ti je ljubše'), trijezične slovarčke, opremljena pa je tudi z dvema praktičnima preizkusoma, ki prispevata k utrjevanju slovničnih vsebin.

ANDREJA ŽELE opisuje Bohoričovo skladnjo, naslonjeno na latinska

pravila, ki jih je podal Filip Melancton. Njegove zglede Bohorič prevaja v slovenščino, prevode komentira in ugotavlja ujemanje z latinskimi zgledi oz. odstopanje od njih. V dobesednem prevajanju iz latinščine v slovenščino je izpričana želja »dokazovati, da je tudi slovenska človeška beseda enakovredna pri širjenju božje besede«. Žele ugotavlja, da Bohoričeva skladnja kot tudi slovnica nista vplivali na poznejše pisce slovenskih slovnice, vendarle pa njegovo jezikovnobuditeljsko delo ocenjuje kot uspešen poskus kodificiranja slovenščine.

LUKA VIDMAR spregovori o usodi 27 izvodov Bohoričeve slovnice, ki so danes hranjeni v Sloveniji (7), Nemčiji (5), Avstriji (3), na Češkem (2), Hrvaškem (2) in Švedskem (2), v Črni gori (1), na Danskem (1), Poljskem (1), Slovaškem (1), v Združenem kraljestvu (1) in Združenih državah Amerike (1). Avtor na podlagi ekslibrisov, lastniških vpisov in drugih znamenj rabe odkriva dejstvo, da je slovnica dosegla raznovrstne bralce ne samo v Notranji Avstriji, temveč v celotnem Svetem rimskem cesarstvu. Evropski intelektualci so jo začeli preučevati v baročni dobi, načrtno iskanje in obnavljanje izvodov pa so začeli slovenski razsvetljenci.

Prispevek MITJE TROJARJA se osredinja na vpliv Bohoričeve slovnice na nadaljnje slovnice slovenskega jezika. Avtor s primerjalno metodo preučuje protestantov odmev v slovniceh Marka Pohlina, Ožbalta Gutsmana, Mihaela Zagajška, Jerneja Kopitarja in Valentina Vodnika tako, da analizira ujemanje samostalniških ponazarjalnih zgledov v Bohoričevi slovnici z zgledi v naštetih mlajših slovniceh.

Odkriva, da je največji delež ponovljenih zgledov v Kopitarjevi slovnici, kar nakazuje na verjeten neposredni Bohoričev vpliv. Ob tem opozarja na to, da je tovrstna metoda analize zgledov pomanjkljiva, saj so lahko ponovitve v določenih slovniceh zgolj naključne.

MARKO JESENŠEK razpravlja o učnem jeziku na ljubljanski stanovski šoli, kjer je poučeval Adam Bohorič, ter razkriva mnoge zanimive okoliščine o ustanavljanju šol na Kranjskem. Opisuje Bohoričevo delovanje na ljubljanski protestantski javni šoli ter njegovo skrb za nemoteni pouk. Šola, na kateri je Bohorič v obdobju 1566–1582 in 1595–1598 opravljal tudi funkcijo rektorja, je bila za otroke iz višjih slojev. Avtor sklene, da je bila slovenščina v Bohoričevem šolskem redu pomožni učni jezik oz. pomožno sporazumevalno sredstvo, ki je utiralo pot usvajanju nemščine in latinščine, nikoli pa ni bila določena za poučevalni jezik na začetni stopnji, kot se je dolgo napačno predpostavljalo.

TOMAŽ SVETE raziskuje vpliv Bohoričeve *Ene otročje pesmi* ali *Jutranje pesmi* (1584) na razvoj slovenske glasbene umetnosti. Adama Bohoriča predstavlja kot najbolj glasbeno izobraženega slovenskega protestanta in poudarja pomen protestantske glasbe za širjenje »novega nauka«. Izvirna Bohoričeva enoglasna *Jutranja pesem*, namenjena preprostemu ljudstvu in za skupno petje v cerkvi, je bila od 19. stoletja dalje izziv mnogim ustvarjalcem zborovske glasbe, ki so jo želeli prirediti zaradi izvirne melodije napeva.

FRANCI PIVEC se v prispevku *Petje v Bohoričevi šoli* ukvarja z Bohoričem kot pobudnikom protestantskega

petja, ki je priskrbel pesmarice z izvirnimi slovenskimi in prepesnjenimi nemškimi ter drugimi pesmimi in podpiral petje v slovenščini. Meni, da je Bohoričev šolski red, ki vključuje navodila za ustrezno obnašanje dijakov med petjem, prepričljiv dokaz o tem, da je bila glasba v protestantskih šolah pomemben učni predmet.

JAKOB MÜLLER se osredinja na pomen narodnega imena *S(c)lavi* (slov. *Slovenci*, nem. *Windische*), ki se v Bohoričevi slovnici pojavi 124-krat. Polemizira z različnimi jezikoslovci in zgodovinarji, ki so že poskušali najti ustrezen ekvivalent temu imenu. Ugotavlja, da ima poimenovanje na različnih mestih v Bohoričevi slovnici različne pomeni: 1. 'stari Slovani', 2. 'Slovani po rodu', 3. 'Slovenci', in dodaja, da vprašanje večpomenskosti še naprej ostaja sporno.

Tudi VINCENC RAJŠP govori o nerazločevalni rabi poimenovanj *Slovenci* in *Slovani* v slovnici *Proste zimske urice* – Bohorič namreč oboje poimenuje *Slavi*. Avtor se ukvarja z vpetostjo teh imen v širši evropski prostor in sklene, da je bil Bohoričev opis Slovanov »odraz takratnega splošnega védenja, ki ga je omogočala fluktuacija študentov, etnografska in zgodovinska literatura ter geografska določitev s pomočjo zemljevidov«.

NINA DITMAJER se v prispevku dotika pesniškega repertoarja v protestantskih in katoliških pesmaricah iz obdobja od 16. do 19. stoletja, pri čemer v razvid vključuje tudi prekmurske pesmarice iz 17. in 18. stoletja. Posebno pozornost namenja pesmim, ki so bile znane tako v protestantski kot katoliški Cerkvi – npr. *Martjanska pesmarica I* je besedila prevzemala iz

pesmaric Grgurja Mekiniča (*Duševne pesne*) in kranjskih protestantov (*Ene duhovne pejsni*), pa tudi iz madžarske katoliške pesmarice Jánosa Kájonija. V zaključnem delu se avtoričin prispevek posveča še jutranjim in večernim pesmim v cerkvenih pesmaricah.

MARIJA STANONIK analizira prvo znano zbirko pregovorov v narodnem jeziku na svetu, ki se pojavi prav v Bohoričevi slovnici. Gre za prevode iz latinščine, vendar se avtorica utemeljeno sprašuje, ali je morda Bohorič poleg slovenskega besedišča želel z njimi predstaviti tudi misli Slovencev v 16. stoletju, njihove izkušnje in spoznanja. Vsaj za nekatere pregovore meni, da so posledica folklorizacije; največ naj bi jih ljudstvo slišalo s prižnice.

NINA HORVAT analizira starejša in novejša gradiva za pouk slovenščine v tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju osnovne šole in razpravlja o deležu pozornosti, ki ga snovalci gradiv namenjajo obravnavi življenja in dela Adama Bohoriča. Ugotavlja, da so novejša učila didaktično bolj podprta in dodelana kot starejša, saj poleg kakovostnih razlag vsebujejo tudi inovativne naloge za učence. Meni, da aktualen učni načrt Bohoriču ni naklonjen, saj med protestantskimi avtorji, ki bi jih učeči se morali poznati, omenja zgolj Trubarja in učiteljem celo odsvetuje izbor prevelike količine besedil.

Prispevek FRANCIJA JUSTA se osredinja na analizo zastopanosti Adama Bohoriča v starejših in novejših srednješolskih berilih. Avtor opaža, da v prvih in drugih po številu odlomkov in obsegu predstavljene vsebine med slovenskimi protestanti prevladuje

Trubar, ki mu sledi Dalmatin. Pri obravnavi Bohoriča snovalci beril največkrat vključijo odlomek iz predgovora k njegovi slovnici, izjemoma tudi *Eno drugo otročijo peisem* ali odlomek iz šolskega reda. Avtor tudi ugotavlja, da je Bohoričev pomen za razvoj šolstva na Slovenskem v srednješolskih berilih le redko osvetljen.

FANIKA KRAJNC - VREČKO nas seznanja s štipendijsko ustanovo Tiffernum, ki je v drugi polovici 16. stoletja zagotavljala finančno podporo revnejšim kranjskim študentom teologije na Württemberskem. Poznanstvo med Primožem Trubarjem in württemberskim vojvodom Krištofom ter kasneje njegovim sinom Ludvikom je namreč odprlo pot lažji pridobitvi štipendij za študente iz podeželskega okolja, študirajoče v Tübingenu, Jeni, Bebenhausnu in Schulpforti. Tiffernovo štipendijo so tako prejeli Samuel Budina, Jurij Dalmatin, Primož Trubar ml., Jurij Diener, Krištof Spindler in drugi. Avtorčin prispevek pokaže na pomembno skrb slovenskih protestantov za socioekonomski status in vzgojo novega rodu protestantskih pridigarjev.

Tehtni in poglobljeni prispevki prinašajo prav to, kar na neki način napoveduje že naslov monografije *Novi pogledi na Adama Bohoriča*: odgovarjajo na prenekatera vprašanja in popravljajo že uveljavljena napačna prepričanja o Bohoričevem življenju in delu, podajajo drugačen pogled na razumevanje nacionalnih pojmov v *Articae horulae*, primerjajo rabo raznih oblikoslovnih in skladenjskih kategorij v Bohoričevi slovnici s stanjem v sočasnem knjižnem jeziku ter preučujejo obravnavo Adama Bohoriča pri

pouku slovenščine. Jezikoslovce, literarne zgodovinarje in zgodovinarje vabijo k temu, da razvozljajo še ostale biografske nejasnosti in osvetlijo še katerega od vidikov Bohoričeve slovnice, učitelje pa, da že na primarni ravni izobraževanja ustrezno ovrednotijo pomen protestantove slovnice ter njegovega dela za razvoj šolstva. Monografijo ocenjujem kot dragoceno pridobitev za humanistično vedo in jo priporočam kot izhodišče za nadaljnje jezikovno-zgodovinske raziskave o Adamu Bohoriču.

Nina Zver

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, nina.zver@um.si

Čitalništvo in bralno društvo pri Mali Nedelji. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerzitetna založba Univerze, 2022. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 146). 251 str.

Monografija *Čitalništvo in bralno društvo pri Mali Nedelji*, katere urednik je Marko Jesenšek z Oddelka za slovenske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, je izšla marca 2022 kot 146. v Mednarodni knjižni zbirki Zora s finančno podporo Ustanove dr. Antona Trstenjaka. Publikacija je rezultat raziskav, ki so nastale ob 150. obletnici ustanovitve čitalnice in bralnega društva pri Mali Nedelji, kar je bilo obeleženo tudi z znanstvenim simpozijem, ki je potekal oktobra 2021 v Ljutomeru. Naslovnica